

Коррупция ижтимоий-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий ҳодиса сифатида: тушунчаси, белгилари, моҳияти ва оқибатлари

Ахлоқий муаммо сифатида коррупция қадим замонлардан бери мавжуд бўлиб келган, лекин давлатнинг ривожланиши ва такомиллашиши билан коррупция мураккаб, кўп босқичли ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий ҳодисага айланиб, дунёнинг барча мамлакатларида ҳаётнинг деярли барча соҳаларига таъсир кўрсатади.

Шунга кўра, коррупциянинг ягона таърифи мавжуд эмас.

Corruptio лотинчадан таржима қилинганда порахўрлик, таназзул **corruptere** – бузиш деган маънони англатади

Коррупция тушунчаси талқини

Коррупция тушунчасининг машҳур талқинлари

Ноҳақ ёки ноқонуний хатти-ҳаракатлар, айниқса ҳокимиятдаги одамлар томонидан

Merriam-Webster и Oxford Learner's Dictionaries луғатлари

Ўзининг ёки бошқа шахснинг манфаати учун номақбул ва одатда ноқонуний хатти-ҳаракатлар.

Британия Энциклопедияси

Шахсий манфаатлар йўлида ишониб топширилган ваколатни суиистеъмол қилиш.

Жаҳон банки ва Transparency International халқаро коррупцияга қарши кураш коалицияси

Мансабдор шахслар ва сиёсатчиларнинг, ноқонуний бойиш, порахўрлик, ўзлаштириш ва давлат амалдорларининг мафия тузилмаларига / куч тузилмаларига қўшилиши орқали маънавий таназзулга учрашида намоён бўлади.

Ожегов изоҳли луғати

Коррупция тушунчаси талқини

Қонунчилик даражасида коррупциянинг ягона таърифи мавжуд эмаслиги сабабли, ушбу тушунча коррупция деб эътироф этилган ҳаракатлар рўйхати сифатида белгиланади:

2003 йил БМТнинг Коррупцияга қарши конвенцияси:

“миллий давлат амалдорларига пора бериш; хорижий давлат мансабдор шахслари ва халқаро жамоат ташкилотлари мансабдор шахсларига пора бериш; давлат мансабдор шахси томонидан мол-мулкни ўғирлаш, ўзлаштириш ёки бошқача тарзда йўналтириш; шахсий манфаатлар учун таъсирни суиистеъмол қилиш; мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш”.

1999 йилда Европа Кенгаши томонидан қабул қилинган коррупцияга оид фуқаролик-ҳуқуқий конвенцияси:

“пора олувчидан талаб қилинадиган ҳар қандай мажбурият ёки хатти-ҳаракатларнинг нормал бажарилишини бузадиган пора ёки бошқа ҳар қандай ноўрин устунлик ёки истиқболни тўғридан-тўғри ёки воситачилик билан сўраш, таклиф қилиш, бериш ва олиш, ноўрин устунлик ёки бундай истиқболлар.”

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 17.12.1979 йилдаги 34/169-сонли резолюцияси билан қабул қилинган ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларининг хулқ-атвор кодекси:

“Ҳар қандай ҳаракат ёки ҳаракатсизлик содир бўлганда, талаб қилинган ёки қабул қилинган ёки қонунга хилоф равишда олинган совғалар, ваъдалар ёки рағбатлантиришлар натижасида ушбу вазифаларни бажаришда ёки улар билан боғлиқ ҳолда бирон бир ҳаракат қилиш ёки қилмаслик”.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида коррупция тушунчаси

Ўзбекистон Республикасининг 03.01.2017 йилдаги ЎРҚ-419-сон Қонунида коррупцияга оид асосий тушунчалар белгиланган:

Коррупция — шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш.

Коррупция ҳуқуқбузарлиги — коррупция аломатларига эга бўлган, содир этилганлиги учун қонунчиликда жавобгарлик назарда тутилган қилмиш.

Ўзбекистон Республикаси, бир қатор бошқа давлатлар сингари, жиноят қонунчилигида коррупцияга таъриф бермайди, бироқ Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси Умумий ва Махсус қисмлар нормалари жинойи коррупциянинг умумлаштирилган таърифини яратишга имкон беради. Шунингдек, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг турларини санаб ўтади: **пора бериш ва олиш, порахўрликда воситачилик қилиш, мансабдор шахсларга пора бериш, тижорий порахўрлик ва бошқа ҳуқуқбузарликлар.**

Корруциянинг тизимни ташкил этувчи элементлари

Корруция ҳодиса сифатида қуйидаги элементларни ўз ичига олади:

Корруция субъектлари

Муҳим қарорлар қабул қилиш / муҳим қарорлар қабул қилинишига таъсир қилиш, ҳар қандай ҳаракатларни амалга ошириш / ҳар қандай ҳаракатларнинг амалга оширилишига таъсир қилиш мақоми ва ваколатларига эга бўлган давлат мансабдор шахси ёки хусусий шахс.

Ҳар қандай қарор қабул қилиш / ҳаракатни амалга оширишдан манфаатдор шахс

Корруция объектлари

Ижтимоий ёки хўжалик муносабатлари

Мақсад

Субъектлар томонидан моддий ёки номоддий фойда олиш (масалан, маблағлар, қийматлар, хизматлар кўринишида)

Амалга ошириш усули

Мавқеи ва ваколатлардан фойдаланиш

Амалга ошириш шакллари

Пора олиш, ўзлаштириш, фирибгарлик, товламачилик, ўзлаштириш, мансаб ваколатларини суисте'мол қилиш ва ҳоказо.

Коррупция ижтимоий-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий ҳодиса сифатида

Коррупцион жиноят — бу нисбатан оммавий жиноятлар мажмуи бўлиб, уларнинг оқибатлари жамият ҳаётининг турли соҳаларига - иқтисодиётга, сиёсатга, ҳуқуққа таъсир қилади. Бинобарин, коррупция ижтимоий-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий ҳодисадир.

Кундалик майда коррупция жиноятларининг зарарсизлиги ўзининг оммавий кўринишида глобал миқёсда ҳалокатли таъсир кўрсатади, чунки у давлат ҳаётининг барча соҳаларига вайронкор таъсирига эга ва кутилмаган шаклларда намоён бўлади, масалан:

- соғлиқни сақлаш ва жамоат тартибини таъминлаш каби давлат хизматларидаги коррупция ва самарасизлик салбий демографик оқибатларга олиб келади;
- давлат аппаратидаги коррупция давлатни ривожлантириш ва юқори даражадаги ижтимоий имтиёзлар бериш механизмини бузади;
- хусусий сектордаги коррупция мамлакатдаги рақобат ва бозор муносабатлари даражасини пасайтиради, бу давлатнинг инвестицион жозибадорлигига ва фуқароларнинг моддий фаровонлигига салбий таъсир кўрсатади..

Коррупцияга оид жиноятларнинг белгилари қуйидагилардан иборат:

- ✓ жиноятни фақат бевосита қасддан содир этиш;
- ✓ ғаразли ёки бошқа шахсий манфаат ва қонунга хилоф ҳаракат қилиш ниятининг мавжудлиги;
- ✓ жамиятнинг салмоқли қисми коррупция жиноятларини содир этишда иштирок этиши;
- ✓ жамиятда коррупцияга оид жиноятларнинг юксак маънавиятлаштирилиши;
- ✓ ошкоралик йўқлиги ҳамда айрим ҳаракатларни режалаштириш ва амалга ошириш тўғрисидаги ҳар қандай маълумотни учинчи шахслардан яшириш (шу жумладан ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки йўқ қилиш йўли билан) билан ифодаланган битимларнинг махфийлиги.

Коррупцияга оид жиноятларнинг тоифалари

Коррупция жиноятларининг қуйидаги тоифалари ажратилади:

Коррупцияга оид жиноятларни туркумлаш

Кўламига кўра:	Катта коррупция, одатда, ҳокимиятнинг энг юқори поғонасида, ҳокимиятни суиистеъмол қилиш шаклида юзага келади ва одамларнинг кенг доираси учун, бутун жамиятга таъсир қиладиган оқибатларга олиб келади. Коррупциянинг асосий тури катта миқдорда пора беришни ўз ичига олади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига мувофиқ пора миқдорини тартибга солиш: • Катта бўлмаган: 30-100 БҲМ • Сезиларли: 100-300 БҲМ • Катта: 300 - 500 БҲМ • Жуда катта: 500 ва ундан юқори БҲМ	Кичик коррупция одатда кундалик ишларда, ўз мажбуриятларини жойларда бажарувчи давлат хизматчилари даражасида содир бўлади ва учинчи шахслар учун аниқ салбий оқибатларга олиб келмаслиги мумкин. Кичкина коррупция кичик миқдорда бериш ёки пора шаклида совға беришни ўз ичига олади.
Марказлаштириш даражаси:	Марказлаштирилган коррупция пора миқдорини қуйи ходимлардан юқори ходимларга тақсимлашни назарда тутди (юқоридан пастгача тескари ҳаракат ҳам мавжуд).	Марказлаштирилмаган коррупция ўз ташаббуси билан индивидуал ҳаракатларни ўз ичига олади.
Ташаббусига кўра:	Фаол коррупция пора таклиф қилиш ёки беришни ўз ичига олади.	Пассив коррупция пора сўраш ёки олишни ўз ичига олади.
Мансабдор шахснинг кутилаётган ҳаракатлари бўйича:	Ижобий ҳаракат - мансабдор шахс томонидан манфаатдор шахснинг манфаатларини кўзлаб қарорлар ёки ҳаракатларни қабул қилиш	Пассив ҳаракат - бу мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаларига зид бўлган ҳаракатлари ва қарорларининг мавжуд эмаслиги.
Доимийлиги бўйича:	Бир марталик коррупция ҳолатлари одатда марказлаштирилмаган даражада содир бўлади.	Тизимли коррупция институционал хусусиятга эга.

Афсуски, мамлакат тараққиётига турли кўринишдаги **коррупция тўсқинлик қилмоқда**. Агар биз бу иллатга барҳам бермасак, чинакам қулай ишбилармонлик ва сармоявий муҳитни ярата олмаймиз, жамиятимизнинг бирорта ҳам соҳаси ривожланмайди.

*Шавкат Миромонович Мирзиёев,
Президент Республики
Узбекистан*

Коррупциянинг оқибатлари

Коррупция оқибатлари мамлакат ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ҳаётининг барча босқичларида намоён бўлади. Улар нафақат бутун жамият ривожига салбий таъсир кўрсатиши, балки мамлакат миллий хавфсизлигига ҳам таҳдид солиши мумкин.

Коррупциянинг барча оқибатлари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, уларни учта катта гуруҳга бўлиш мумкин:

Коррупциянинг иқтисодий оқибатлари

Коррупциянинг сиёсий оқибатлари

Коррупциянинг ижтимоий оқибатлари

Коррупциянинг оқибатлари

Коррупциянинг иқтисодий оқибатлари

- ✗ Нотенг рақобатга сабаб бўладиган рақобат механизмларининг бузилиши: энг яхши таклиф эмас, балки пора ёки пора бериш орқали ортиқча устунликка эришган киши ғалаба қозонади.
- ✗ Ресурсларни самарасиз тақсимлаш ва натижада даромадларнинг адолатсиз тақсимланиши
- ✗ Коррупцион харажатлар туфайли ишлаб чиқариш таннарининг ошиши ва натижада истеъмолчи учун товарлар ва хизматларни сотиш харажатларининг ўсиши
- ✗ Бюджет даромадларининг қисқаришига ва капиталнинг чет элга чиқиб кетишига олиб келадиган яширин иқтисодиётнинг шаклланиши
- ✗ Мамлакат инвестицион жозибадорлигининг йўқотилиши

Коррупциянинг оқибатлари

Коррупциянинг сиёсий оқибатлари

- ❌ Давлат мансабдор шахслари ҳамда уларга яқин бўлган тузилмалар ҳамда гуруҳлар манфаатларини фуқаролар ва бутун мамлакат манфаатларидан устун қўйиш
- ❌ Сиёсий рақобатнинг пасайиши, натижада ҳокимиятнинг демократик институтларининг қобилиятсизлигига олиб келади.
- ❌ Фуқароларнинг ҳокимият институтларига ишончининг пасайиши
- ❌ Мамлакатнинг халқаро майдондаги обрўсининг қулаши

Коррупциянинг оқибатлари

Коррупциянинг ижтимоий оқибатлари

Даромадларнинг адолатсиз тақсимланиши туфайли мамлакатда мулкӣ тенгсизлик ва ижтимоий кескинликнинг кучайиши

Жамиятда ахлоқ ва хулқ-атворнинг “икки томонлама стандарти” шакллантириш

Жамиятни тартибга солишнинг асосий воситаси сифатида ҳуқуқни обрӯсизлантириш натижасида фуқароларнинг ҳокимият ва жиноятчиликка қарши ҳимоясизлиги ғоясининг шаклланиши

Коррупциянинг оқибатлари

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Наркотиклар ва жиноятчилик бўйича бошқармаси (*United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC*) фуқаролар, ташкилотлар ва умуман мамлакатлар учун коррупциянинг қуйидаги оқибатларини таснифлайди:

Фуқаролар учун оқибатлари

- Тенгсизлик ва қашшоқлик
- Шахс ҳуқуқларининг бузилиши
- Сифатсиз таълим
- Сифатсиз тиббиёт
- Инфратузилма сифатининг пастлиги
- Тартибсизлик
- Ноҳолис адолат

Ташкилотлар учун оқибатлари

- Бизнес манфаатларини ҳимоя қилмаслик
- Бизнес мақсадларига эришиш учун қўшимча тўсиқлар
- Йўқотишлар ва самарасизликлар

Мамлакат учун оқибатлари

- Муомалага лаёқатсиз давлат институтлари
- Ёмон обрў
- Мамлакатга инвестициялар киришининг камайиши
- Иқтисодий ўсишнинг секинлашиши
- Муҳитнинг ўзгариши

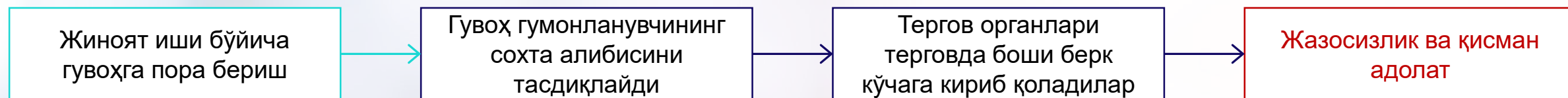

Коррупциянинг оқибатлари

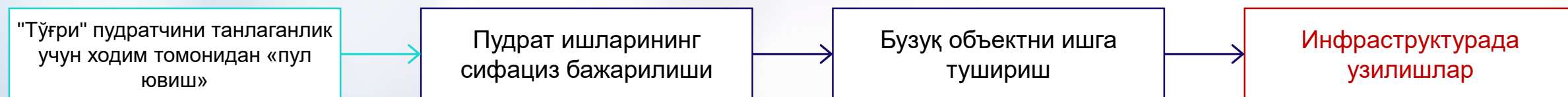

Аниқ мисоллар

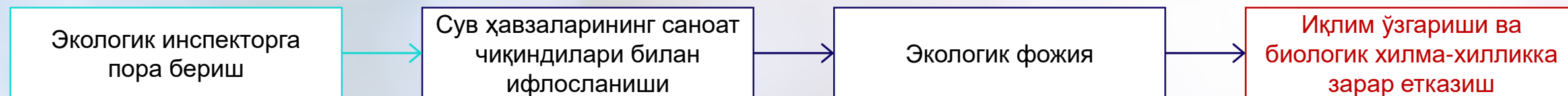
1-мисол: Жиноят содир этганликда гумон қилинаётган шахс жиноят содир этиш вақтида гумонланувчининг алибисини тасдиқлаш учун ўз дўстига пора беради

2-мисол: Энергетика компаниясининг харидлар бўлими ходими қариндошига пудратчи сифатида электр подстанциясини қуриш учун унинг компаниясини танлашга ваъда беради.

3-мисол: Маиший тозалаш компанияси ижобий аудиторлик хулосасини олиш учун экология инспекторига пора беради.

Коррупциянинг, шу
жумладан
манфаатлар
тўқнашувининг
намоён бўлиш
шакллари

Коррупциянинг намоён бўлиш шакллари

Коррупция ҳодисаси қуйидаги шаклларда бўлиши мумкин:

Пора

муайян имтиёзларни олиш учун шахсга пул ёки бошқа мукофотларни бериш ёки олиш.

Фирибгарлик

алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш орқали бировнинг мулкини ўғирлаш.

Тил бириктириш

бошқа шахсларни алдаш, ўз қонуний ҳуқуқлари ҳақида чалғитиш йўли билан очиқ рақобатни чеклаш мақсадида икки ёки ундан ортиқ тарафлар ўртасидаги сохта келишув ёки яширин ҳамкорлик.

Растрата

хусусий ва давлат секторида ўз мансаб мавқеидан фойдаланган ҳолда ўзганинг мулкини ўзлаштириш билан содир этилган шаклидир.

Мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш

мансабдор шахс томонидан ўз мансаб мавқеидан қонун ҳужжатларини бузган ҳолда ва хизмат манфаатларига зид равишда қасддан фойдаланиш, ғаразли ёки бошқа шахсий манфаатларни кўзлаб содир этилади. (БМТ Конвенциясининг 19-моддаси)

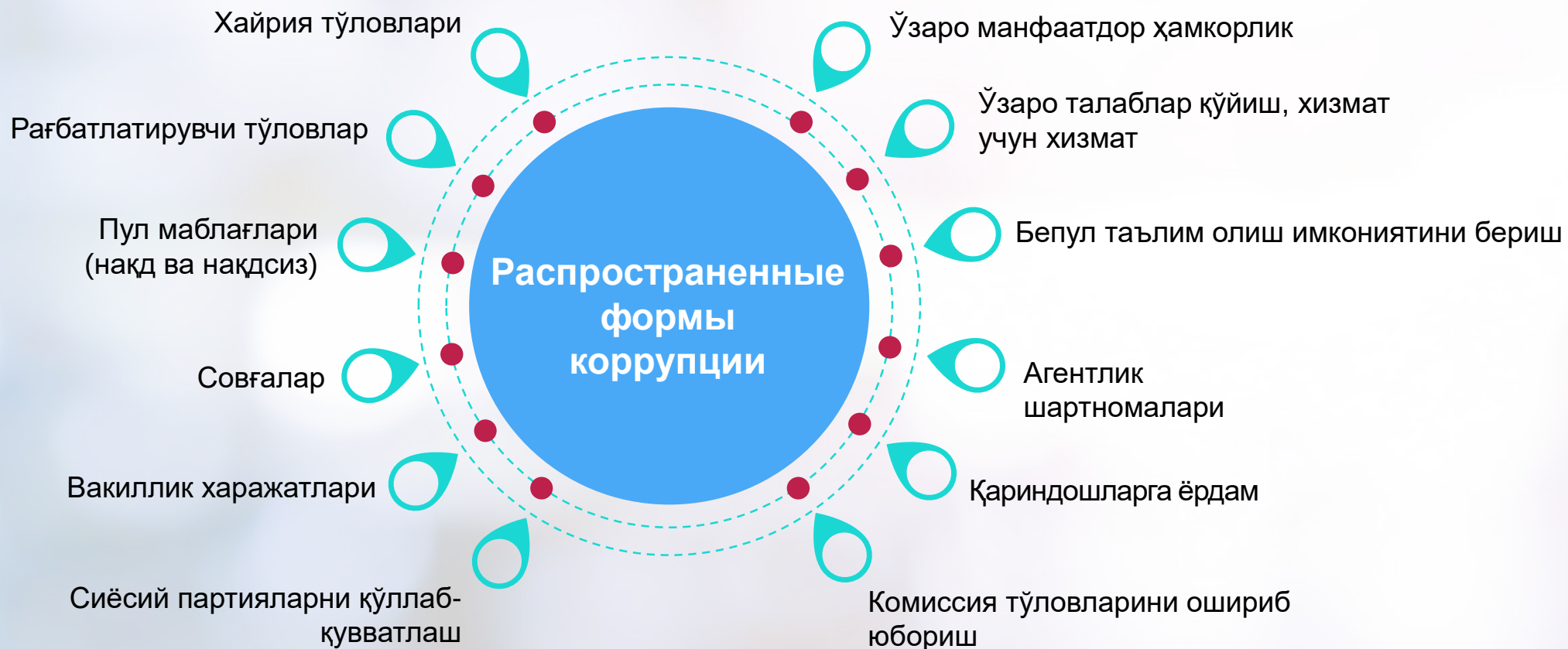
Непотизм (Қариндошчилик)

қариндошлари ёки дўстларини, касбий сифатларидан қатъи назар, ноҳолис иш ва бошқа имтиёзлар билан таъминлаш амалиёти (БМТ конвенциясининг 7-моддаси). Непотизм-бу манфаатлар тўқнашуви, шахсий манфаатдорлик шахснинг расмий ёки хизмат вазифаларини тўғри бажаришига таъсир қиладиган ёки таъсир қилиши мумкин бўлган ва фуқаролар, жамият ёки давлатнинг шахсий манфаатлари ва ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатлари ўртасида зиддият юзага келадиган ёки юзага келиши мумкин бўлган вазият.о

Коррупциянинг намоён бўлиш шакллари

Коррупция мутлақо турли шакл ва кўринишга эга бўлиши мумкин

Билимлар назорати

Тест

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари талабларига мувофиқ порахўрлик учун жавобгар бўлган субъектни кўрсатинг.

- a пора берувчи
- b пора оловчи
- c Пора берувчи ва пора оловчи
- d Ҳеч ким

Қуйидагилардан қайси бири пора предмети бўлиши мумкин?

- a Қарзни кечириш
- b Бепул таъмирлаш ишлари
- c Имтиёзли кредит бериш
- d Юқоридагиларнинг ҳаммаси

Тест

3

Қуйидагилардан қайси бири майда коррупцияга хосдир?

- a Кундалик ишларда учрайди
- b Жойларда ўз мажбуриятларини бажараётган давлат хизматчилари даражасида пайдо бўлади
- c Учинчи шахслар учун салбий оқибатларга олиб келмаслиги мумкин
- d Юқоридагиларнинг барчаси

4

Қуйидагилардан қайси бири коррупциянинг иқтисодий оқибатлари саналади (битта жавоб)?

- a Ресурсларни самарасиз тақсимлаш ва натижада даромадларни адолатсиз тақсимлаш
- b Фуқароларнинг ҳокимият институтларига ишончининг пасайиши
- c Жамиятда ахлоқ ва хулқ-атвори «икки томонлама стандартининг» шаклланиши
- d Тўғри жавоб йўқ

Тест

5

Қуйидагилардан қайси бири непотизм кўрсаткичларидан бири ҳисобланмайди?

- a Қариндошлар ва дўстларни ишга олиш
- b Ўз мансаб мавқеидан шахсий манфаат учун фойдаланиш
- c Манфаатлар тўқнашувининг мавжудлиги
- d Шахсий мулкни мусодара қилиш

6

Ушбу фикр тўғрими: Коррупция фақат давлат секторида мавжуд.

- a Ҳа
- b Йўқ

Тест

7

Қуйидагилардан қайси бири коррупция оқибати ҳисобланмайди

- a Жиноий таъқиб қилиш
- b Непотизм
- c Иқтисодий тараққиёт секинлашуви
- d Шахс ҳуқуқларининг бузилиши

8

Қуйидаги фикр тўғрими: Коррупциянинг оқибатларидан бири сифатида ноёб ҳайвонларнинг йўқ бўлиб кетиши мумкин.

- a Ҳа
- b Йўқ

Тест

9

Мазкур фикр тўғрими? Порахўрликда воситачилик қилганингиз учун қамоққа тушмайсиз.

- a Ҳа
- b Йўқ

10

Мазкур фикр тўғрими? Бошқа ҳеч бир давлат Ўзбекистон Республикаси фуқароларини Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир этган коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликка торта олмайди.

- a Ҳа
- b Йўқ

Эътиборингиз учун раҳмат!

